

Зорица В. Никитовић

Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци – Република Српска

e-mail: zorica.nikitovic@flf.unibl.org

КОНЦЕПТУАЛНО ПОЉЕ

грѣхъ — покаѣннѣ — спасеннѣ

Анстракт: Насловљена тема проистиче из потребе расвјетљавања особито-сти и принципа одражавања духовног искуства српске лингвокултурне заједнице у процесу спознавања свијета које се манифестује у језику од XIII стољећа и даље. Ријеч је о кључним појмовима/концептима односно културно релевантним језичким јединица-ма којима је номинован Домострој спасења на православном словенском ареалу: *грѣхъ* – *исповѣданнѣ* – *запрѣщеннѣ* – *покаѣннѣ* – *притещеннѣ* – *спасеннѣ*. Да бисмо реконструисали језичку слику свијета тога времена, неопходно је предочити све контексте, макар минималне, који освјетљују значење ријечи, концептуализују садржај дате слике свијета као вјерски и национално детерминисаног феномена човјековог повратка у заједницу са Богом.

Кључне ријечи: Законоправило Светог Саве, православни словенски ареал, (српско)словенски језик, концептуално поље, концепт, Домострој спасења.

1. Увод

1.1. Концептуализација је један од најважнијих процеса спознаје који води до стварања концепата, концептуалних структура које су идеалне садржајне предочбе људског искуства (Кубрякова 1996). Иако у литератури постоје бројне разлике у поимању појма концепт¹, заједничко свим овим дефиницијама јесте поимање концепта као основне јединице свијести која је вербализована, тј. испољава се уз помоћ језичких средстава. Анализом ових средстава у што већем обиму добија се представа о садржају и структури концепта у оквирима концептосфере (Стефановић 2018, 244). Ј. С. Степанов концепт посматра као културу кондензовану у свијести, као оно преко чега култура постаје дио менталне свијести појединца. Он такође указује на чињеницу да с обзиром на „слојевиту“ структуру концепта, и на то да су различити слојеви заправо резултат, тј. „талог“ културног живота различитих епоха, треба дозволити да метода проучавања не буде једна, већ скуп неколико њих (2004, 49).

Полазећи од претпоставке да су концепти „замјене за значења скривена у тексту“ посебан значај за дешифровање концепата и реконструкцију концептосфере² националног језика по Д. С. Лихачеву има анализа контекста употребе ријечи (1999, 147–165). За

¹ По мишљењу аутора предговора Антологије концепата, Ј. А. Стерњина и В. И. Карасика, моделовање концепата је постало један од најактивнијих и најпродуктивнијих праваца у савременој филологији у Русији. С обзиром на то да је појам концепт добио средишње мјесто у когнитивној семантици, већ се у уџбеничкој русистичкој литератури могу пронаћи десетине дефиниција концепта (Карасик, Слышкин 2005, 13–15; Стефановић 2018, 244, и др.).

² „Концептосфера је збир концепата од којих се, као од мозаичког платна кроји поглед на свијет говорника неког језика ... Концептосфера је систем човјековог знања и мишљења о свијету који одражавају његово спознајно искуство на предјезичкој и језичкој равни“ (Маслова 2005, 17, 69).

теме из православне духовности значајно је истраживање И. Постовалове која је осмислила теоконцептолошку анализу вјерских концепата а која је базирана на херменеутичком приступу који укључује неколико нивоа проницања у смисао интерпретираног текста (в. Постовалова 2013).

Концепти не функционишу изоловано. Они улазе у различите међусобне семантичке односе, формирајући концептуалне области, организовани су на посебан начин који се обично назива концептуална поља³ (Евсюковой, Бутенко 2014, 112; Жуковская 2016, 406–407). Неки од концепата који су предмет нашег истраживања у русистички имају значајну традицију проучавања у различитим аспектима њиховог концептуалног садржаја. То се посебно односи на основни појмовни садржај ријечи *grijex* (Гак 2000; Панова 2000; Козина 2005; Жуковская, Сайгин 2017, и др.).

1.2. Кад за језички корпус имамо књижевни текст, а не рјечнике, онда није потребан специјални напор за утврђивање структуре појмовног поља односно детектовање концепата. За илустрацију хришћанске философије и православног погледа на свијет одабране су ријечи које саме по себи представљају основне теолошке термине, а које су истовремено високо фреквентне у рукопису који је вишестолетни основ српског националног језичког менталитета. Ово не значи да је списак исцрпљен, напротив, сваки од предочених религијских концепата образован је од више ријечи-појмова⁴ чија концептуализација формира дату језичку слику свијета, а које остају ван овог истраживања.

Циљ овог рада јесте да савременом читаоцу предочи основне појмове хришћанске антропологије који су у цјелини сачувани у првом⁵ српском и словенском⁶ црквеном

³ О разлици између појмовног (у савременој терминологији концептуалног), семантичког и асоцијативног поља в. Караулов 1987, 138. Појмовно или концептуално поље представља ланац хијерархијски структурираних појмова повезаних заједничким семантичким компонентама. Концептуално поље се може организовати око основног појма које улази у интертекстуални простор везе семантичких односа са другим сусједним појмовима (Евсюковая, Бутенко 2014, 112, цит. пр: Жуковская, Сайгин 2017, 114).

⁴ За појам *запређења* незаобилазне су ријечи: ѿлогѣти се, нзѣвргнѣти, ѿсѣти(ь) се и др, за *покајање* сѣренне, за *спасење* благодѣть, добродѣтель: да нзѣвргѣть се злоба кса, и въздѣть добродѣтель 13а,2/22–24 /како би се злоба извргнула, а подигла врлина/; на тоакоуь вѣнсоуь добродѣтелъ вѣзѣти показа 16,2/9–10 /на толику висину добродјетели узѣшли/; іако же кадо хоцѣть оверѣтити се, іаже на добродѣтелъ, наслѣдѣть бесѣрѣтне, іаже лн на злобоу, смрѣть да принѣтъ 131а,1/10–14 /да се окрене камо хоће: ако ће на врлину, наслиједиће бесѣртност, ако ће на зло, смрт да прими/; чѣстоуь жѣтна и добродѣтелии оукрашати вѣноуьтѣнааго и вѣнѣшнааго чловѣка 156а,1/19–21 /чистотом живота и врлинама украшавајући унутрашњег и спољашњег човјека/; како оубо исправѣть се іакоуь цѣлоуьдрѣе и доуьжѣство, како же правѣда и смѣслъ и прѣтеъ добродѣтелъ 184а,1/9–12 /како да се укријепи у цѣломудрености и храбрости, како у праведности и разумности, и у другим сличним врлинама/; оверѣтае того не тѣкѣо кѣ сластѣи нѣдоуца крѣпѣсть, нѣ ѿноуьдѣ кѣ добродѣтелъ прилежѣша 184,2/7–10 /налазећи да је он имао не само силу да одоли сластима, већ да је истрајно ревновао у врлини/, итд.

⁵ Законоправилом је Свети Сава заправо завршио преводилачку мисију Константина и Методија, в. Никитовић 2015, 309–321. Сматра се да је Методије превео само Номоканон Јована Схоластика који је очуван у руској тзв. Устјушкој крмчији из XIII в. а који је већ почетком X в. био допуњен новом грађом, уз претпоставку да је своје допуне добио у Русији. Прије светосавског, у литератури се наводи да на Балкану **нема** [истицање ЗН] сачуваних рукописа старих номоканона, али уз оgradu да се тај „несачувани“ рукопис номоканона, у Бугарској морао примјењивати до почетка XIII в. (Мошин 1953, 58).

⁶ „Најзначајније правно дело не само српске, него и целе словенске правне литературе, како по своме садржају и обиму тако и по своме практичном значају, који је она имала у току дугих столећа а делом га још и сада има у правном животу источних Словена“ (Троицки 1952, 1). „Законоправило Светога Саве имало је највећи значај у историји права код Словена и то не само црквеног него и грађанског“ [...]. Од времена руског сабора у Владимиру на коме је Крмчија св. Саве била одобрена,

и грађанском Законику (1219), а из којег је проистекла свеукупна српска књижевност и култура. Савино одређење за правосјерну (православну) културу одредило је свеукупни ток српског идентитетског бића укоријењеног на јеванђељској и светоотачкој мисли. Само по себи се разумије да једну у овој мјери значајну и културолошки широку тему⁷ није могуће обрадити у једном раду, па стога ово истраживање представља тек увид у будућу лексичко-семантичку цјелину монографског обима. Грађа је обимна а језички нивои на којима се семантички реализује – од морфолошког, преко деривационог, лексичког, синтаксичког до текстуалног су бројни, тако да је задатак рада да ријечи-појмове: грѣх – исповѣданник – заплѣщенник – покајаник – притѣщенник – спасеник читаоцу предочи у поретку у којем су они изворно језички дати и утемељени у овој, најзначајнијој и најобимнијој, књизи у историји српске писане традиције. Највише простора, с разлогом, дато је концепту грѣх јер ова ријеч гради деривационо гнијездо разумевања од осталих.

Примјери на српскословенском језику наведени су из Сарајевске фототипије⁸ Законоправила Светога Саве (2013). Превод на савремени српски језик дат је према цјеловитом преводу изворника урађеном о осамстољетној годишњици самосталне Српске православне цркве у издању Митрополије Дабробосанске 2019. године.

2. Концепт грѣх.

Будући да је човјек створен по лику Божјем, он је, по ријечима хришћанских теолога, из Божје радионице изашао као непорочан, бестрастан, свет и безгрешан. Релативна, а не апсолутна, безгрешност лежала је у човјековој слободној вољи, и није била неопходност његове природе. Гријех, дакле, није био саставни дио човјекове природе, али је постао сопственост његове слободне воље. Адамова непослушност одвела је гријех у цијели људски род (Рм 5,12), тј. гријех је тада прешао на све људе, без изузетка, повлачећи их у вјечну одвојеност од Бога. А човјек је предодређен за *обожење* (остварење личности), а не за циљ гријеха – неостварење тога назначења. Зато је, према православној теологији, једини пут којим човјек може да иде да би избегао тврдњу „биће за смрт“ пут *покајања*.⁹ „Историја спасења није ништа друго него покушај Бога да отме човјека од гријеха“¹⁰ (ЕП 2002, 1, 486).

Гријех, дакле, представља нарушавање закона Божјег и противљење вољи Божјој, гажење савјести. Ниједан гријех није неважан и ситан, и сваки гријех је рана на души (Брјанчанинов 2019, 58–59). Посредством пада постао је човјеку толико својствен, да су

добила је значај у целом православном свету као „Corpus iuris utriusque“ (Троицки 2011, 133).

⁷ Текстови или „књиге“ од којих је саткано Законоправило, њих више од стотину, настајали су у периоду од преко десет стољећа из пера светитеља, царева, свештених и др. (в. Никитовић 2021а; Бартула 2023, 109–134).

⁸ О преписима светосавског номоканона в. Троицки 1954.

⁹ У хипериндивидуалистичким антрополошким концепцијама доминира утилитаристичко-хедонистичка етика. Покајање као егзистенцијална категорија егзистира само у оквиру хришћанске антропологије (в. Биговић 2000). О језику покајања в. Левушкина 2012, 116–128.

¹⁰ „Од самог почетка јеванђељске поуке Господ Исус Христос је међу грешницима, јер он је ради њих дошао а не ради праведника (Мт 2,17). Користећи јеврејски речник онога доба, Христос грешнике обавештава да ће им греси бити ‘отпуштени’, проповедајући им обраћање (корениту промену духа), које ће их препустити Божјем деловању. Управо зато, он као и праоци осуђује грех и ‘још каже: што излази из човјека, оно погани човјека. Јер изнутра, из срца људскога, излазе зле помисли, прелубе, блуд, убиства. Крађе, лакомство, пакости, лукавство, разврат, зло око, хула на Бога, гордост, безумље. Сва ова зла изнутра излазе и погане човјека’ (Мк 7,20–23). Код апостола Павла такође постоји много пописа греха који се сусрећу у његовим посланицама: 1 Кор 5,10; 2 Кор 12,20“ (ЕП 2002, 1,486).

њиме прожети све особине и сви покрети душе (Брјанчанинов 2008, 58): всн въ грѣсѣхъ ксдын и никто же чистъ ѿ скверны аще еи кдын д(ь)нь животъ его 132,2/11–13 /Сви смо у гријесима и нико није чист од скверни макар живио један дан/.

Да је гријех био један од стожерних појмова теоцентричне епохе у којој су естетски, етички и гносеолошки принципи били интегрисани у религијском (в. Никитовић 2019; 2021б, 346) најбоље показује језичка слика свијета оличена и у грађанском законодавству. Грана 34. Градског закона *О ослобођенима* завршава се реченицом: аще же кто таковоу законоположеніе прѣзрѣтъ да не полуѣтъ свокожденна нна своныхъ кмоу грѣховъ 292,1/17–21 /Ако неко такво законодавство презре, нека не добије ослобођење од својих личних гријехова!/.

Категорија супротна грешности јесте праведност и од не/практиковања живота у правди, врлини и светости на коју је призван сваки хришћанин, зависи будућа судбина душе: правѣднн оубо нже добрыѣ дѣтелн створыше живоуѣтъ въ вѣкы грѣшници же мрътвыи соуѣтъ соудѣ 12а,2/25–29 /Праведни који су чинили добра дјела живе вечно а грешници су мртви/.

Апостол вапије, да іако кднного радн чл(о)в(ѣ)ка грѣхъ въ всѣ мнрѣ вьниде и грѣха радн смр(ь)тъ 131а,2/8–10 /због једнога човјека гријех у свијет уђе, и кроз гријех смрт/. Безгрешан је једино Бог, док је човјек изазивач небројених зала: тыи повинн(ь) тьмаць злыхъ в(ог)ъ же безгрѣшнь сын 12а,2/19–20. Сажрешења која се чине према Богу и према људима: къ в(ог)оу и къ чл(о)в(ѣ)к(о)мъ сьгрѣшн (8,2/21–22) воде ка смрти: къ смрти сведоции грѣхъ (172а,1/7–8).

Из светосавског Номоканона ишчитавамо да гријех¹¹ и сажрешења могу бити: откривени: явленихъ прѣгрѣшенныхъ 40а,2/5–6; велики: велико прѣгрѣшеніе сьгрѣшнь 41,1/7–9; велико и тешко сажрешење: прѣвеликоу сьгрѣшеніе 12а,2/25–29; свјестан, освијештен: онъ же свѣдын своа прѣгрѣшенна 38,2/18–19; окајан и опроштен: сьгрѣшающимъ и кающимъ се прашати грѣхын 58,1/4–8; откривен, разобличен: обличенъ боудетъ іако сьгрѣшн таковыи грѣхъ 58,2/19–20; у процесу исцјељења: обрѣщающнх(ь) се ѿ грѣхъ 57а,2/24–25 /који се обраћају од гријеха/; смртни¹² гријех: грѣхъ смртнын 240,2/2; вољни и невољни: волныхъ и неволныхъ грѣховъ 14а,2/19–20; многострука сажрешења: всн сьгрѣшнхъ въ разлчнхъ грѣсѣхъ 81а,2/27–82,1/9; раније чињења: обличены бывше ѿ пр(ь)выныхъ грѣсѣхъ да прѣстаноуѣ 58,2/7–8 /, итд.

Кривица се законски сносила и за неизобличавање туђих гријехова: свѣдын нѣко ко сьгрѣшеніе и скрываетъ равно томоу запрѣщеніе приндеѣтъ 177а,2/23 /Ако неко зна за нечије сажрешење и скрива га, нека прими запређење једнако ономе/. „Било је и врлине и гријеха али једног није било – а то је равнодушности¹³ према Цркви, према вери, према загробном животу, тих плодова секуларизоване просвећености. Љутовост и прозирност цивилизације без укуса били су непознати средњем веку. У духовном животу нису страшни пад и грех, већ су страшни обамрлост и равнодушност. У оваквим стањима покајање није могуће“ (Арх. Кипријан 2012, 19).

Опште тумачење гријеха конкретизује се у старословенском језику помоћу блока *nomina abstracta* који детерминише различита сажрешења (пороке) чији су називи детаљно

¹¹ Најстарији спискови гријехова, који се налазе у старословенским рукописима јесу Свето Писмо и Света Јеванђеља, посланице Светог апостола Павла Римљанима, Коринћанима, Галатима или Тимотеју. „Не варајте се, ни блудници, ни идолопоклоници, ни прелубници, ни рукоблудници, ни мужеложници, ни лупежи, ни лакомци, ни пијанице, ни кавгације, ни пљачкаши, Царство Божије неће наследити (1Кор. VI: 9–10); позната су дела телесна: прелуба, блуд, нечистота, бесрамност, идолопоклонство, врачање, непријатељство, свађе, пакости, срдње, пркоси, расправе, саблазни, јереси, зависти, убиства, пијанства, леност и томе слично, за која вам унапред говорим, као што вам казивах и раније, који тако чине неће наследити царство Божије (Гал. V: 19–23)“ (Вендина 2019, 282).

¹² О смртним гријесима в. Брјанчанинов 2008, 66.

¹³ „Стварна невоља са нашим временом“, примјетио је једном Етјон Жилсон, „није умножавање грешника него нестанак гријеха“, в. Пеликан 2005, 49.

дати како именским ријечима тако и глаголима а чији број прелази преко 500 јединица (Вендина 2019: 286). Скала гријехова је широка од душевних гријехова: д(оу)ш(е)вньныхъ грѣховъ 88а,1/11–12, па тјелесних: патьскаго грѣха 70,2/18, патьскаа сласть 172а,1/7–8 тј. похотни грѣси прѣлюбоудѣяние и блочудъ 192а,1/6–7; убиства: ярость 168,1/12, гнѣвъ 168,1/3 (оударитъ чл(о)в(ѣ)ка 167а,2/24–25) оубиства грѣхоу 172а,1/18–19, које може бити: неволное оубиство 167а,2/20 и волнааго оубиства 168,1/6; гордост и дрскост: грьдостню и боукстню 77,2/1–2; сујетне славе: соукѣтныи славыи 97,1/7–8, па до прекобројних сагрешења у право-вјерју¹⁴ која трају безмало два тисућљета: сгрѣшѣшта что въ правоѣрнии 41,1/28–29; гријех идолослужења: грѣхъ идолослуженниа 342а,2/15–16, итд.

Поред личних гријехова због којих се „прибјегава цркви“: свок сгрѣшенни 42/21–22; свонхъ радн прѣгрѣшенни 104а,2/8–9, ту су и туђи гријехови којима не треба приопштавати себе: къ чюж(д)ниимъ грѣхоимъ себе да не приобщаѣтъ 194,1/8–10; сагрешења епископа: сгрѣшенниа епископа 91,2/1–2; сагрешење народа: людемъ сгрѣшѣшемъ 24а,2/21–22, итд.

2. 1. Деривационо гнијездо грѣхъ.

Високо фреквентне лексеме представљају именовања за кључне културолошке концепте или константе схваћене као „појмови који представљају одраз фрагмента националне слике света који се изражава кроз лексему“ (Брагина и др. 2008: 87, 88). Творбено гнијездо грѣхъ образује више од 250 у тексту уочених твореница које за творбену основу имају именицу грѣхъ: грѣшнн, грѣховни, грѣшникъ, сгрѣшенни, прѣгрѣшенни, сгрѣштити, сгрѣш(ь)шта, сгрѣшашаши. Да бисмо разумјели значење ове ријечи, нарочито у времену посвјетовљавања¹⁵ изворних хришћанских термина, навешћемо минималан синтаксички контекст. Синтагматски спој ријечи уједно представља и минимални контекст из којег се донекле може сагледати значење ријечи. Као и у старословенским споменицима (исп. Грковић-Мејдор 2013, 369–385) и на српском ареалу овај појам је денотиран са три ријечи: грѣхъ, сгрѣшенни, прѣгрѣшенни. Синтагматске јединице уз које се појављује именица грѣхъ најчешће су глаголске.

2.1.1. грѣхъ.

- 1) и въ таковыи же грѣхъ выпадеа 302,1/30–2,1 /и пада у такав гријех/; аще выпаде(ь) се въ грѣхъ нѣсть оставленъ безъ запрѣщенниа 59а,1/6–8 /Ако падне у гријех, не оставља се безъ запређења/;
- 2) аще похотѣхъ б(ог)а своего грѣхъ приндеа 237,1/5–6 /Ко похули Бога својега гријех чини/;
- 3) нли садн ѿ свонхъ грѣсѣхъ ѿ ннѣхъ оклеветаемни 110а,2/8–14 /или од других самих оптужени за своје гријехе/;
- 4) ты всн на грѣхъ сходет(ь) се 222,1/13–16 /сви такви се на гријех састају/;
- 5) за грѣхъ извръженоу соущи презвѣтероу 316а,2/29–30 /презвитер који је извргнуто због гријеха/;
- 6) аще бо ксть повнньнъ въ нѣкоимъ грѣсѣ 101а,1/28–29 /ако је крив за неки гријех/;
- 7) на грѣхъ нсходещоу 172,1/26 /која на гријех наводи/;
- 8) которыи грѣхы по поставленыи раз(д)рѣшаѣтъ 25а,2/17–18 /о томе који гријеси се разрешавају при постављењу/;

¹⁴ О семантичком пољу правовјерја и зловјерја и јересонимима в. Никитовић 2018; 2021а.

¹⁵ В. Blumenberg 2004.

(9) за петъ лѣтъ оугасаетъ грѣхъ прѣлюкодѣяннѣа 299а,2/14–17 /за пет година гаси се гријех прелѹбочинства/;

(10) д(оу)хомъ же съ грѣхъ обличаеъ васнанѣ 307,1/2–3 /Василије изобличава гријех/ и обличенѣ бывъ въ грѣсѣхъ 115а,2/24 /у гријеху разобличен/;

(11) грѣхъ свон исповѣсть съ говѣнникѣмъ 172а,1/28–29 /гријех свој исповиједи из побожности/;

(12) ѿмыти грѣхы 116,1/6/7 /како би омио гријехе/;

(13) кг(д)а прѣстанетъ ѿ грѣха тогда боудетъ въ запрѣщеннѣ и исправитъ се грѣхъ 173а,1/28 /Када престане са гријехом, тада нека је у запређењу и исправиће свој гријех/;

(14) кднно кр(ь)щеннѣ въ оставленнѣ грѣхомъ 13,1/ 19–20 /*једно криштење за опраштање гријехова*;

(15) оубо да грѣхомъ въспомннаннѣ приимлюще смѣраемъ се 14,2/1–3 /да се, заједно са примањем подсејања на гријехове смирујемо/; итд.

2.1.2. сьгрѣшеннѣ

ѿ многынхъ сьгрѣшенынхъ 25а,2/6–7 /о многим сажрешењима/; на ѿтнщеннѣ сьгрѣшеннѣмъ трылѣтнаго вѣдѣнѣ свѣдѣтелство 206,1/18–20 /За очищење гријеха трогодишње свједочанство је довољно по снази/; да боудетъ без(ь) бл(а)г(ословѣ)ннѣа по мѣрѣ сьгрѣшеннѣу 317а,1/8–9 /да буду без благослова по мјери сажрешења/; се кдмоу сьгрѣшеннѣ на вторѣ ѿлоученнѣ боудетъ 188,2/7–8 /ово сажрешење ће им донијети и друго одлучење/; нже не(н)с(н)тотамъ нже рѣхомъ ѿскврѣннѣнъ се нже въ сьгрѣшенынхъ вѣдѣна да оугоубъ 192а,2/13–15 /Онима који су се оскрнавили другим нечистотама које поменуемо, нека се времена (запређења) за сажрешења удвоструче/; ѿ сьгрѣшенынхъ н ѿ оудѣ 25а,1/7–8 /о сажрешењима, о суду/; итд.

2.1.3. прѣгрѣшеннѣ

за нѣкога прѣгрѣшеннѣа 27,1/14–15 /код неких прегрешења/; аще кто повннѣнъ си прѣгрѣшеннѣмъ 19,1/30–19,2/1 /павши у гријех/; ѿслѣпѣвъ въ прѣгрѣшеннѣ впадетъ и въсѣтъ днаволю 55,2/1–2 /(како не би „младаца“) обневидјевши у прегрешење, пала и у замку ѡвола/; нѣкога прѣгрѣшеннѣа роукоположеннѣ пращаетъ 70,2/7–11 /рукоположење нека од прегрешења опрашта/; въ такоуѣмъ прѣгрѣшеннѣ тѣ бывъ 70а,1/6–7 /у таквоме прегрешењу/; ѿвлкннынхъ прѣгрѣшенынхъ 40а,2/5–6 /због откривених гријеха/; караго рек(ь)ше гнѣвлкнвалого многа прѣгрѣшеннѣа 192а,2/18 /јаросного, тј. гнѣвљивога, многа су сажрешења/; велико прѣгрѣшеннѣ сьгрѣшнѣвъ да боудетъ изъврѣженъ н да ѿлоучит(ь) се 41,1/7–9 /који је учинио велики гријех, нека буде извргнут и нека се одлучи/; въ такоуѣмъ же прѣгрѣшеннѣмъ пастн 70а,1/8–9; /пао у такво сажрешење/; итд.

2.1.4. У старословенском језику списак гријехова који су исказани придјевима далеко је већи од оних исказаних именицама (в. Вендина 2019, 115–116) и он се у потпуности поклапа са списковима који се наводе у књигама Новог завјета и светоотачкој литератури. Зашто придјевима? Јер је очигледно теоцентрични поглед на свијет акценат стављао на изградњу личности па су и квалификативи којима се дефинише човјек заступљенији од именица. Такође, придјеви су вршили функцију супстантива (в. Ефимова 2006) па је то разлог њихове високе фреквенције у старим текстовима. Поред именице грѣшннѣ (3), именица грѣхъ творбено-семантички је мотивисала и два синонимна придјева грѣховннѣ (1) и грѣшннѣ (2) који нису једнаке фреквенције. У средњовјековној епоси продуктивнији је придјев грѣховннѣ који детерминише неколико именица. Обје ријечи могу бити у функцији и супстантива и адјектива.

- (1) грѣховни: а. дѣло грѣховное 329,2/7–9 /греховно дјело/; б. грѣховнѣи винѣ соудилоу 137,(2)а¹⁶,2/23–25 /коме се суди за греховну кривицу/; нн ѿложыше вины грѣховныѣ ѿ нѣи же ѿкажетани быше 110а,2/8–14 /нити отклонили греховне кривице за које су били оптужени/; вины грѣховныѣ 110а,2/8–14 /кривице греховне/; в. створенниа грѣховнаго вина над всѣм да рассмотрѣт се 157,2/27–30 /Нека се посебно размотри узрок учињеног гријеха/; г. кааь грѣховнын ѿмыкаеть 64,2/17–18 /омива греховну прљавшину/; ако прѣсытъ наплънныѣ се смрада грѣховнаго 65а,2/19–20 /као пресит напунивши се греховног смрада // смрадных грѣхъ дѣлаецъ 190,2/4–5 /смрадни гријех/; д. повелѣваеть правнао св(е)щен(ь)ныкоу безгрѣшноу быти и не имѣти зазора грѣховнаго 55а,1/4–7 /да свештеник буде без гријеха и слободан од подозрења за гријех/; ѣ. грѣховнын соудни неѿкажетаникъ нн каетвою раз(а)рѣшають се 318а,1/1–3 /Пресуде за гријех не доносе се на основу клевета и оптужби/;
- (2) грѣшнн: г(оспод)ѣ нашъ н(соу)съ х(ристо)съ грѣшннѣх ради прѣклони н(е)б(е)съ н сннде 44а,2/4–5 /Господ наш Исус Христос ради грешника приклони Небеса и сиђе/;
- (3) грѣшникъ: г(оспод)и ѿчѣсти мѣ грѣшника 200,2/19–20 /бијаше се у прса говорећи/; *Господе очисти ме грешника!*; г(оспод)ѣ къ таковыиъ грѣшникоу р(е)т 200,1/21 /Јер, Господ таким грешницима рече/, итд.

2.1.5. *сѣгрѣшнѣи*. Док глагол *грѣшнѣи* као глагол несвршеног вида није пронашао своје изразито мјесто у лексичком систему српскословенског језика, дотле је глагол *сѣгрѣшнѣи* врло продуктиван и потврђен у више глаголских облика. Т. Вендина закључује да у неправедном животу Божански закон постаје препрека на путу грешника који је „ принуђен“ да га прекорачује; зато сагрешити значи – *прекорачити* закон Божији. „Нарушавајући тај закон човек се лишава животног ослонаца, подршке Божије у својим грешним делањима, па прекорачујући, преступајући закон, он (*у*)пада у грех (уп. вѣпадати ‘падати у грех’ СС 148; вѣпасти са ‘пасти у грех’ СС 148; отѣпасти ‘лишити се’ // ‘погрешити’ // ‘пасти’ // ‘пасти у грех’ СС 432; грѣхопаданик ‘грех, сагрешење’ СС, 179)“ (Вендина 2019, 285). Могуће је да творенице с префиксом *с-* представљају семантичко престројавање у односу на значење ‘гријешити’ које не подразумијева примарну семантику грешке у односу према Богу.

У нашим примјерима потврђени су облици: инфинитива (1), презента (2), аориста (3) активног партиципа презента (4), активног партиципа претерита (5), партиципа перфекта (6). Уочен је само један примјер са префиксом *по-*: вѣ с(вѣтнѣ)лѣстѣѣ погрѣшн 213а,2/30 /што је у епископству погријешео/.

- 1) *сѣгрѣшнѣи* нѣ къ коуѣмъ блѣудѣ нли къ друзѣмъ грѣсѣ 333,2/31–333а,1/2 /гријешити блудом или другим гријехом/;
- 2) *сѣгрѣшнѣи* тѣѣ ѿ р(е)чѣнынѣх грѣховъ 55,2/18–19 /Ако сагријеши нешто од споменутих гријехова/; *сѣгрѣшаѣта* 192а,1/11;
- 3) *лицѣ исповѣстѣ прѣзвѣтеръ ко сѣгрѣшн* 70,2/7–11 /уколико презвитер исповиједи да је сагријешео/;
- 4) *всѣ грѣхын пращатин* готовъ *сѣгрѣшающнѣ* 90а,1/23–24 /био је спреман опраштати све гријехе онима који су гријешили/;
- 5) ѿ *сѣгрѣш(ь)шннѣх* съ женоу 299а,2/14–17 /о онима који су сагријешили са женом/; къ *смертн сѣгрѣшнѣ* 172а,1/2 /који је смртно сагријешео/;
- 6) партицип перфекта: *прѣждѣ сѣгрѣшнѣ* коудѣтъ 235,2/12 /претходно сагријешео/.

Не бисмо погријешили ако закључимо да је ријечју *грѣхъ* чешће превођен сам појам гријеха, док се ријечју *сѣгрѣшнѣи* указивало на конкретна (лична) огрешења о Божије заповијести.

¹⁶ У рукопису имају двије стр. 137 тиме и 137а.

3. Концепт исповѣданніе

Високу фреквенцију има и глагол исповѣдати, најмање 70 ријечи образује творбе-ни низ: исповѣдати (1), исповѣданніе (2), исповѣдающин (3). Важно је нагласити да у Законо-правилу глагол исповѣдати не означава само изношење личних гријехова већ и испо-виједање вјере¹⁷ /исповѣданніе вѣры/ али лексички спојеви тог значења нису обухваћени овим истраживањем. За проницање у значење ове ријечи незаобилазно полазиште је ети-молошка анализа. Префиксирани глагол исповѣдати у својој морфемској структури има стари словенски глагол¹⁸ вѣдѣти у значењу ‘знати, препознати’ од којег је префиксацијом настало повѣдѣти > ‘рећи, саопштити, објавити’, као творбена основа другостепеном деривату исповѣдати ‘спознати себе, у процесу себепознања сагледати/видјети своје гријехе и износити/изрећи их у светој тајни исповијести’.

(1) исповѣдал(ь) ѣ(сть) грѣхъ 27,1/29–30 /исповиједио гријех/; исповѣсть грѣхъ т(ь) 55,2/18–19 /исповиједио тај гријех/; прѣ(д) вѣдѣн лю(дѣ)мъ исповѣдавша своѣ грѣхы съ многымъ смѣреннѣмъ 198,2/4–6 /који у дубоком смирењу пред свим људима испо-виједи своје гријехе/; исповѣдаху грѣхы своѣ 317,2/26–28; овог(д)а оубо исповѣдає къ нѣкымъ сѣгрѣшеннѣмъ овог(д)а же нн 319а,1/25–28; /Каткад би ово сагрешење некое исповиједо, некад не/; исповѣдав(ь)ша прѣгрѣшенна ... исповѣды прѣгрѣшенна наша 251,2/10–12 /исповиједио сагрешења наша/;

(2) творити исповѣданніе 198а,1/16 /исповиједати се/; исповѣданніе оставленна ра(дн) грѣховъ бываєтъ 317,2/13–15 /исповиједање бива ради остављања гријехова/; тако сп(а)сает(ь) се по никыши дѣтел(ь)ною добродѣтелию не дѣланнѣмъ б(о)жнѣмъ повелѣннѣмъ ѿ(о)вѣк(о)любнѣмъ б(о)жнѣмъ и исповѣданнѣмъ нже съ многымъ смѣреннѣмъ и скруше-ннѣмъ ср(ь)дца своѣ грѣхы исповѣдавъ 200,1/25–2,2 /Тако се спасавају не дјелотворном врлином и творењем Божијих заповијести већ човјекољубљем Божијим и испо-виједањем. Који са многим смирењем и скрушеношћу срца своје гријехе испо-виједа, он се спасава таквим видом покајања и дубином смирења/;

(3) исповѣдающин(ь) 198,2/23 /оних који се исповиједају/; итд.

4. Концепт заповѣщеніе

Међутим, јеванђељске ријечи *Не желим смрти грешника, него да се обрати и живи*: не хотѣннѣмъ хоуоу смрти грѣшникоу ѿкоже обратити се и живоу быти (251а,2/26–29) подразумевају процес и механизме¹⁹ исцјелења од гријеха. Свети Оци заповиједише епитимије или запрећења за све гријехе: заповѣщенна оубо ѿ коемъж(д)о грѣсѣ заповѣдѣше ѿ(тъ)ци (157а,1/1–2), према броју гријехова и према обраћењу онога који се каје: противоу тисловъ грѣховъ и противоу обращеннѣмъ кающааго се ѿ грѣхъ заповѣщенна повелѣвають 118а,2/1–5.

Иако Законоправило чува и именицу кпнтѣдѣна, апсолутну доминацију односи словенска ријеч заповѣщеніе која је потврђена више од 200 пута. Читаво једно поглавље посвећено је концепту запрећења, „горком лијеку“ које грешног приводи покајању. Запра-во ова два духовна процеса су неодвојива: вѣдѣе же заповѣщенна и покаянна 68а,1/23–24 /вријеме запрећења и покајања/. „Четири су мјеста запрећења: оних који плачу; оних који

¹⁷ О исповиједању вјере или симболима вјере в. Кончаревић 2017, 251–258. Овом приликом по страни остављамо значења: ‘причати’; ‘проповиједати’; ‘благодарити’ и др. (в. SJS 1966, бр. 14, 804–805).

¹⁸ О реконструисаној семантици глагола индоевропског поријекла **věděti* и **znati* в. Грковић-Мејдор 2007, 311–323.

¹⁹ *Све ми је дозвољено али ми није све на корист* (1 Кор. 6,12). Душа која пада у гријех, и која саму себе подстиче на оно што је срамотно није у стању да види да је залутала са правог пута и да се налази изван свог истинског циља (Свети Атанасије Велики 2003, 32).

слушају, оних који припадају и оних који стоје са вјернима“ (Зп 195). Црква укључује вјернике у богоопштење, а богоопштење захтијева од човјека снажну борбу са гријехом, без које нису могући ни богоопштење ни живот у цркви (Карелин 2017, 259). Црква препознаје оне који имају намјеру да крену путем покајања (1) и који немају (2).

(1) каюшнии се протнвоу грѣхомъ кп(нско)пъ дають запрѣщеніе презвѣтеръ же безъ коле сего ни ноужди нашѣдши раз(д)рѣшнѣ кающаго се 118а,1/23–28 /Ономе који се каје за гријехе епископ даје запрећење. Презвитер без воље епископа, ни у случају нужде, нека не разрјешава онога који се каје/.

не по(до)баетъ же на вѣѣмъ запрѣщеніа възирати нь на оубразъ покаѣннѣ аще съ слѣзми и скроушеннѣмъ ср(дѣ)ца и слѣреннѣмъ крѣпкомъ исповѣданнѣ твореть сѣгрѣшающѣи и ѿстоупеть ѿ зла и ѿ все доуше възнцоуть г(оспод)а въ властѣи к(стѣ)и приѣмшѣмоу безати и раз(д)рѣшати вѣѣмъ запрѣщеніа нхъ оумалити 179а,1/11–30 /Не треба гледати на трајање запрећења него на начин покајања. Уколико онај који је сагријесио приноси исповијест са сузама, у скрушености срца и дубоком смирењу, ако остави зло и из све душе тражи Господа, у власти је онога коме је повјерено да свезује и разрјешује/;

(2) аще же неоудобѣ ѿтргнотн се хотеть ѿ своихъ оубыганъ сѣгрѣшающѣи и грѣхомъ и сластѣмъ пл(б)тскымъ работати болетъ патѣ не же ли г(оспод)ови и кже по кв(анг)ѣлю жнзни не приѣмлють никоѣ намъ такобынѣ слово запрѣщеніа 179а,1/27–2,2 /Ако нема намјеру да се отргне од својих грешних обичаја, и радије служи гријесима и тјелесним задовољствима него ли Господу, и живот по Јеванђељу не прихвата, таквима не упућујемо никакву ријеч запрећења/.

5. Концепт покајаник

„Сваки епископ или духовник дужан је свако вријеме запрећења, дуго или кратко, раздјеливати на ова четири мјеста и тако чистити покајника од гријеха. Кроз ова четири мјеста свршава се свако покајање“ (Зп 196), након чега се покајник удостојава причешћа: по прѣшѣтнѣи степенн снхъ свршеннѣи да сподобет(ь) се снрѣтъ да причестет(ь) се 67а,2/1–3 /по преласку ових степена нека се удостоје пуноће тј. да се причесте/. Читаво 53. поглавље представља молитву за очишћење покајника (в. Зп 280).

Као и за друге феномене хришћанске духовне реалности, Законоправило се и по питању покајања или преумљења позива на истине изречене светим Јеванђељем.

г(оспод)ъ нашъ н(соу)съ х(рсто)съ грѣшннхъ ради прѣклони н(е)к(е)съ н сннде. самъ бо р(е)къ не приндохъ призвати праведннѣи нь грѣшннѣи въ покаѣннѣ 44а,2/4–10 /Господ наш Исус Христос²⁰ ради грешника приклони Небеса и сиђе/. Он Сам рече: *Нисам дошао да зовем праведнике но грешнике на покајање*, радостъ бываеть ѿ единномъ грѣшннцѣ на н(е)к(е)сѣхъ кающѣм(ь) се 44а,2/ 2–3 /радост бива на небесима због једног грешника који се каје/.

О каквој духовној реалности је ријеч, читамо од православних теолога, будући да се у традицији хришћанске мисли и егзистенцијалног искуства антропологија и социологија не могу замислити без покајања, (о)праштања и помирења. Зато је Црква током посљедњих двадесет вијекова упорно настојала да код људи обликује покајничку свијест, менталитет, дисциплину, да установи посебне дане покајања, помирења и праштања – да обликује покајничку философију живота. Ово су за цркву не само моралне већ на првом мјесту егзистенцијалне категорије, без којих нема истинских промјена, препорода и преображаја. Стихије зле воље које постоје у сваком човјеку и сваком народу, немогуће

²⁰ Који долази да људе спасе од греха, смрти и ђавола тражи од њих напор, покајање, самоосуду, умртвљење славољубља и сластољубља. Томе се људи по грехољубивом атакизму и навикнутости не одазивају, и ретко следују, јер се за тим може ићи само ако се човек одрекне себе, свог греховног самољубља, и узме крст и распне на њему своје грехољубиве сласти и страсти (Преп. Јустин 2001, 69).

је зауставити и искоријенити без њих (Биговић 2000, 27). „И који долази мени, нећу га истерати напоље. И заиста није истерао ни покајаног разбојника, ни блудницу, ни цариника, ни безброј беззаконика, блудника, лопова, среброљубаца, гордљиваца. Зашто? Зато што су добровољно и покајањем приступили к Њему. Јер покајање и јесте дело, најинтимније дело вере, дело душе верујуће“ (Преп. Јустин 2001, 77). Господ Исус, Који умрије за људске гријехе и безбожности и за сваку нечистоту, прима ријечи покајања као принос Њему принесен: за чл(о)в(ѣ)чскыѣ грѣхы и за нечѣстныи и за скверныи всаковыѣ оудрѣхыи г(оспод)ъ н(соу)сь словесыи покаианнѣ приидѣхъ 198а,1,30/2/3–4.

Примјери илуструју колико је припадност православном хришћанству била не само легитимна парадигма и матрица живљења, него оса, централни прерогатив епохе у односу на коју се свеукупни живот мјери и самјерава. Издајамо три групе примјера: глаголске синтагме (1), именичке (2), деривациони низ префиксираних глагола: каяти, покајати, раскаяти (3), те један лијеп синтаксички контекст из којег се сагледава дати концепт (4).

(1) да въведень боудеть въ мѣсто кающѣхъ(ь) сѣ 68а,1/26–27 /нека буде уведен међу оне који се кају/; и въ покаианнѣ да приведеть сѣ 68а,1/7–8 /(нека се искључи из Цркве) и приведе у покајање/; приидеть да боудеть въ покаианнѣ 68а,1/14–15 /нека буде примљена у покајање/; приходешихъ къ покаианню 33а,1/9–10 /који приступају покајању/;

(2) показавъ плодыи покаианнѣ 75а,2/29–30 док не пројави плодове покајања/; ообразъ покаианню 58а,2/27–28 /посматрати свецијели образ њиховог покајања/; чл(о)в(ѣ)колюбовство ва въскратити вѣрѣме покаианнѣ 63,1/4–6 /да им се вријеме покајања човјекољубиво скрати/;

(3) си крѣстници аще покаиваше сѣ и ѿ крѣсти нхъ овератѣхъ(ь) сѣ и къ непорочѣи оверативше сѣ вѣрѣ 82а,2/10–15/ уколико се покају и одбаце своју јерес, и приступају непорочној вјери/; мнози житиѣ того кающаго сѣ испытавшоу 63,2/22–23 /испитавши како је тај покајник иначе живио/; да нзъвѣржетъ(ь) сѣ тако оскрѣбѣхъ х(рист)а рекшаго радость бывають во едниомъ грѣшницѣ на н(е)в(е)сѣхъ кающемъ(ь) сѣ 44а,1/30/2–1 /нека буде извргнут као онај који ожалостије Христа, који је рекао да *радост бива на небесима због једног грешника који се каје*/; раскаявше сѣ и овератити сѣ и покајати сѣ въскотѣше 7,1/21 /раскајавши се и пожељеше да се обрати и покају/; овератеннѣ кающаго 157,2/30 /обраћење покајника/.

(4) велика оубо кр(ст)ъ покаианнѣ сила нже на(сь) тако снѣгъ сътворѣхъ и тако жарноу оубѣбѣхъ аще и прѣж(д)е бывшии грѣси многыи и вѣдѣныи оуверѣниши д(оу)шоу лоукавыи дѣлыи и прѣобразыше 199а,2/24–30 /Велика је сила покајања која нас као снијег убјељује и као вуну чисти чак и ако су раније дуго чињени гријеси оцрнили душу злим дјелима и изопачили је/.

6. Концепт прѣтѣщеннѣ

Познато је да је на тајној вечери, прије страдања, Христос установио свету тајну причешћа: приидѣте и ядите сѣ кр(ст)ъ тѣло мое лодимое за вы въ оставленнѣ грѣхомъ 243а,2/1–2 /Примите и једите, ово је Тјело Моје које се за вас ломѣ на остављење гријехова/; крѣвь н(соу)сь х(ристо)ва ошѣстѣнѣ ны ѿ всакаго грѣха 242а,1/28–30 /крв Исуса Христа очишћава нас од свакога гријеха/.

ѿ ндоуцихъ крѣстници снѣгъ запрѣщеннѣ и того ради ѿлоушѣхъ ѿ с(кв)т(а)го прѣтѣщеннѣ тако по(до)бѣхъ нмъ хотѣхъ оудрѣти прѣтѣстѣнѣ сѣ 34а,2/11–16 /О онима под епитимијом, тј. запређењем, због чега су одлучени од светог Причешћа, ако су на самрти да их треба причестити/; с(кв)т(а)хъ тѣхъ недостѣнѣ прѣтѣстѣнѣ сѣ 58а,1,2 /није достојан да се причести Светим Тајнама/; в(о)ж(сь)твѣхъ тѣхъ да прѣтѣстет сѣ 166а,1,7 /да се причести божанственим Тајнама/; да прѣтѣстет сѣ в(о)ж(сь)твѣхъ тѣхъ

даровъ 178а,2,23 /да се причести божанственным Даровима/; бл(а)гаго ѿбщениа да положитъ сирѣчь да причестетъ(ь) се 67,1/5–6 /да добију благу заједницу тј. да се причесте/, итд.

благовѣрный въ крптинн сын н ѿложитъ с(кѣ)т(а)го причещениа въ послѣднн издыхани бывъ бл(а)гаго проковденна да причеститъ се сирѣчь прѣч(ыс)таго тѣла н крѣве г(оспод)а нашего к(оу)с(а) х(рист)а 59,2/7–10 /Сваки вјерујући који носи епитимију и одлучен је од светог Причешћа, а нађе се при исходу душе из тијела, нека се причести благог испраћаја, односно пречистог Тијела и Крви Господа нашег Исуса Христа/; итд.

7. Концепт спасеннѣ

Спасење (грч. σωτηρία) представља акт Божјег човјекољубља којим палог човјека, али и комплетну творевину, враћа у заједницу са собом. Само је Бог живот, отуда је спасење оживотворење, преображај творевине за бесмртност. Божја брига (икономија) за спасење људског рода подразумева постепеност: од старозавјетних праслика и наговјештаја, до централног догађаја – страдања и васкрсења Христовог. Човјековим пристанком, његова осмрћена природа Божјом благодаћу се исцјелује, те долази до обожења (грч. θεωσις), до постанка нове, преображене твари која у вјечности заједничари са Богом (Брија 1997, 204–205). Спасење није трговачко сравњивање дугова на релацији кривица–искупљење (како се на њега вољело гледати на Западу), већ чин љубави²¹ на који православна Црква гледа као на „поновно успостављање *тварнога* у животворни однос са *нетварним*, на одрицање од егзистенцијалне аутономије индивидуалности и на црпљење живота из заједнице љубави” (Јанарас 2019, 165). Бог не жели да нас купи, већ да нас „усиновѣ” о чему свједочи и Законоправило: спасеннѣ (1) спастн (2).

1) небрѣгын ѿ спасени нхъ 134а,1–5 /епископ небрижан за њихово спасење/; нже ѿбщалаго сп(а)сеннѣа тиннствѣа ѿмещоуше се 336а,1/12–14 /који се одричу тајне спасења/; коуланотн ц(ѣс)аркою главою н сп(ас)еннѣа нго 102,2/13 /да се закуну у главу цареву и спасење његово/; не своего же тѣкмо искати а ѿ ннѣхъ сп(ас)еннѣа брѣши 123/1,20–21 /Не треба само своје спасење тражити а за друге не марити/; испитати покаианнѣа нго аще истинноу н аще ли плоды нмѣатъ свѣдѣтельствоующе на потыщаннѣа къ сп(а)сеннѣа что же соутъ 167,1/21–23 /испитати искреност његовог покајања и има ли плодова који свједоче о старању за спасење/; иако ты кси кающнѣа се с(ѣ)п(а)сѣ 251а,2/6 /јер си Ти Спасење оних који се кају/; жноушнѣхъ сп(а)сеннѣа ... нетѣлннѣа жнзни наслѣдннѣа показоуше 187а,2/14–19 /од оних који жању спасење показујући их наслѣдницима блаженог и нетрулежног живота/, итд.

2) х(ристо)во благоушаннѣа сп(а)сѣмѣа нмѣа въдыхоуше 187а,2/10 /ширећи миомирис Христов онима који се спасавају/; грѣшннѣа сп(а)сѣмѣа в(о)гъ 200,1/14–15 /да и грешника спасава Бог/; аще же прѣбывають въ грѣсѣхъ протнкоут(а)го(а)ють ты нже с(ѣ)п(а)сн д(оу)шоу свою 179а,1/7–9 /Ако пребивају у гријесима и противрјече, ти своју душу спасавају/; тын же сп(а)сн въ ч(ис)лотѣ роукоу твою рекше въ бл(а)гынѣхъ н въ добро-

²¹ Мисао о Божјој бризи за спасење присутна је у списима словенских аутора од најранијег доба. Већ се на првим страницама *Житија Светог Тирила* каже: „Милостиви и благи Бог, желећи да се људи покају и да се тако сви спасу и познају истину – јер му није мила смрт грешника, него покајање и живот, иако више тежи злу – не допушта да људски род по својој слабости отпадне од њега и доспе у искушење нечастивом и пропадне.” (Житије 2016, 33). Сличних примјера је много. Светитељи су парадигме повратка у однос са Богом, те се, у том смислу, и цјелокупна хагиографска традиција има разумјети као свједочанство у контексту историје спасења, као „успомена на чињеницу једног моралног преображаја, једне успеле реализације Христових заповести и јеванђелских идеала” (Богдановић 1980, 71), што ће рећи – као успомену на спасеног човјека.

дѣтел(ь)нихъ дѣланн 200,2/5–7 /А ти се спасавај у чистоти руку својих, то јест у добрим и врлинским дјелима/; сп(а)сак оупвающнхъ на те 251а,1/22–23 /Ти који спасаваш оне који се уздају у Тебе/, итд.

8. Ка једном од закључака

Разматрано концептуално поље у цјелини можемо схватити као посебну духовну реалност егзистенције једне језичке заједнице која открива унутарњи скривени садржај културе у њеном скором тисућљетном трајању. Дубинска бит културног опстанка неодвојива је од духовно-менталне перспективе оличене у сопственом историјском искуству и преточене кроз књижевно слово. „Свако је дужан носити сазнање о гријеховима својим у разуму и не остављати мисао о њима“, потврдио је светоотачку мисао својом законодавном дјелатношћу родоначелник српског рода, Свети Сава у словенском и српском Законоправилу: дљжьнь к(сть) кѣждо ѿ сьгрѣш(є)ннихъ свонхъ разоумъ нѣдѣтн и не оставльшек же ѿ тѣхъ потыцаннѣ 87а,1/4–17. Та категорија биолошко-онтолошке егзистенције народа може се сагледати кроз својеврсну творбено-семантичку и морфолошку триаду – глагол: сьгрѣшнхъ, девербатив: сьгрѣшеннє и супстантив: сьгрѣш(ь)шнхъ, из једне перспективе и ка једном личносном циљу – Господу.

сьгрѣшнхъ г(оспод)оу моємоу злоє створѣ прѣдъ ннѣмъ 199а,1/17–18/ *Сагрѣшиху Господу мојему и зло учиних пред Њим/.*

ѡвце же и козляще и козлы ѿ сьгрѣшеннхъ приносѣтн г(оспод)ѡи моємоу злоє створѣ прѣдъ ннѣмъ 199а,1/29–30 /овце и јарад за своја сагрешења приносе Господу/ сьгрѣшающнхъ и кающнхъ се прѣдъ г(о)дѣмъ 58,1/4–8 /онима који су згријешили и покајали се опраштати гријехе/.

Како сьгрѣшак на путу ка спасењу не би сам себе предао вјечноме проклетству: сѣе оубо вѣчномоу оубо прѣдаше проклетнѡ (6,1/12–13), морфолошки низ активних партиципа презента преобликује концептуалну раван формирајући низ: сьгрѣшак > исповѣдан > каен. Текст рукописан на 734 странице показује да један појам или концепт није могуће разумјети без другог. Могуће је само издвојити концепт гријеха као исходишни али из њега проистичу сви други међусобно прожети тзв. концепти. Лексичка матрица је следећа: сьгрѣшеннє – исповѣданнє – запрѣщеннє – покааннє – прнѣщеннє – спасеннє. Покајање је неодвојиво од гријеха: ѡбращающнхъ се и кающнхъ(ь) се грѣхъ свонхъ (82а,2/1–2) /који се с покајањем обрете због гријехова својих/; ѿ грѣха ѡчиштѣи кающаго се (182,1/11) /чистити покајника од гријеха/. Покајник је преображени грешник: каен представља онтолошки резултат сьгрѣшнхъ ѡбѣдѣ. Запретење је у концептуалној свези са исповиједањем: ѡ(н)л(ос)тѣнѣннхъ(ь) ѡбѣдѣ запрѣщеннѣ сп(а)сѣннѣ се нже своєю волею на исповѣданнє (192а,1/25–30) /Онај који је својом вољом дошао на исповијест биће удостојен милостивијег запретења (него онај који је виђен и разоткривен)/. Истовремено, вријеме запретења неодвојиво је од времена покајања: вѣмъ же запрѣщеннѣ и покааннѣ (68а,1/23–24). Свето причешће условљено је покајањем: бл(а)гаго же ѡбѣщеннѣ не прнѣщеннѣ се и тако прнѣженнѣ и вѣдѣ с(ьдѣ)цѣмъ покаивша се на ѡбѣщеннѣ с(вѣ)тѣннѣ прнѣтн (69,2/6–10) /Благој заједници да се не присаједињују, и након тога прилежно и од свег срца покајавши се, да се приме у заједничарење са светињом/.

²² Веома значајно би у будућим истраживањима било анализирати партиципе будући да Законоправило представља право археолошко налазиште партиципа у свим синтаксичким функцијама. Вакне д(о)шє сьгрѣш(ь)шє 198а,1/11–12 /сваке душе која сагрѣши/; вєн сьгрѣшѣн вѣ разлѣчннхъ грѣсѣхъ 81а,2/27–29 /Сви они који су сагрѣшили у различитим гријесима/; прѣж(д)ѣрѣ(тє)ннхъ грѣхъ нѣтѣ сьгрѣшнхъ(ь)ша и не исповѣстѣ юго 177а,2/26–178,1–4 /Уколико неко за некога зна да је сагрѣшио нешто од горе споменутих гријехова/; дѣлодѣ сьгрѣш(ь)шнхъ 198,2/21–22; нѣтѣ же сѣдѣтѣ того вѣмѣне не сьгрѣш(ь)ша 188,1/30–31 /ако у међувремену не сагрѣше/; таковоє сьгрѣш(ь)шнхъ разлѣчнѣ 192а,1/26 /међу онима који су тако сагрѣшили постоје разлике/; итд.

Ријеч је о епоси у којој је и по Божијем и по свјетовним законима: закони б(о)ж(ь)ствьныѣ или ч(л)о(в)ѣ(ѣ)тскыѣ (311а,2/17–18) било незамисливо, боље рећи „необично и страшно ни при исходу живота не удостојити се причешћа“: стран(ь)но бо се и страшно кѣтъ кѣже ни въ исходѣ житиѣ не сподобити се причешћенна (103,2/21–24). Онај који је сагријешио дужан је да позна (свој) гријех: по познанни бо грѣха присвои плче съгрѣшнѣшааго (198,2/8–10), па је дато концептуално поље настало као резултат мукотрпног и благодатног успостављања *тварнога* у животворни однос са *нетварним*.

Вснн съгрѣшѣшен въ разлѣчнѣхъ грѣсѣхъ аще покаятн се и исповѣдѣтъ таковаа прѣгрѣшенна обращеннѣ ѿ злыи(хъ) свршено створетъ и противоу мѣрѣ прѣгрѣшенни даное нмѣ вѣдѣна покаианнѣ въ м(о)л(н)твахъ и въ слѣзахъ свршетъ да принѣтн б(о)у(д)оу(т)ъ и да спо(до)бѣтъ се с(вѣ)таго причешћенна бл(а)гостинѣ ра(д)и щедротъ б(о)жии (81а,2/27–82,1/9) /Сви они који су сагријешили у различитим гријесима, ако се покају и исповиједе таква прегрешѣња и учине потпуно обраћење од зла, и испуне у молитвама и сузама вријеме за покајање које им је дато према мјери гријеха, нека буду примљени и нека се удостоје светог Причешћа ради милосрђа и блакости Божје/.

Истовремено за савременог читаоца семантички односи који чине структуру значења појмовног или концептуалног поља грѣхъ – покаианнѣ – спасеннѣ у својој суштини не структурирају концептуално нови простор у односу на вјерски садржај минулих епоха. У којој мјери се одражавају или преносе вредносне информације теоцентричне епохе за припаднике савремене антропоцентричне језичке заједнице, те које су покретачке силе спознаје, односно одређених облика доживљаја и поимања свијета и себе у њему: без грѣха кѣтъ (93а,1/29) // нѣтъ безъ грѣха (100а,2/13), није било питање овога рада. Завјет предака остаје исти:

д(о)у(ш)ю бо нмѣти повелѣваѣтъ кдоу чнстоу и невѣдноу и скврѣнын ѿлоу(т)еноу (49а,2/28–30) /заповиједа се да има душу чисту и неповријеђену и од прљавштине удаљену/; съблюдетъ житиѣ свое непорочно (47,1/19–20) /свој живот чува непорочним/; да схраняють непорочное себѣ (55а,2/6–7) /како би сачували себе непорочним/.

Извори

Сарајевски препис Законоправила Светог Саве из XIV вијека, фототипија. Прир. С. Стјепановић и јеромонах Серафим (Глигић). „ДАБАР“, Издавачка кућа Митрополије дабробосанске, 2013.

Зп (2019): *Законоправило Светога Саве. Превод Сарајевског преписа*. Братство манастира Добрунска Ријека, С. Стјепановић, С. Продић. „ДАБАР“, Издавачка кућа Митрополије дабробосанске.

Литература

Арх. Кипријан (2012): Архимандрит Кипријан. *Антропологија Светог Григорија Паламе*. Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке.

Бартула, В. (2003): Основанија твоја на горама светим. Огледи о српској књижевности средњовјековне Босне. Источно Сарајево: СПКД „Просвјета“ – Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву.

Биговић, Р. (2000): *Црква и друштво*. Београд – Париз: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ – Заједница Свети Никола.

Брагина, М. А. и др. (2008): М. А. Брагина, В. В. Дронов, Н.А. Крас и др. *Лингвокультурологические аспекты формирования языкового сознания иностранных студентов в процессе изучения русского языка*. Под научной редакцией В.М. Филипова. Москва: Российский университет дружбы народов.

Богдановић, Д. (1980): *Историја старе српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга.

Брјанчинов, Свети Игњатије (2008): *Енциклопедија православног духовног живота*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невского.

Брија, Ј. (1997): *Речник православне теологије*. Београд: Хиландарски фонд Богословског факултета СПЦ.

Вендина Т. И. (2019): *Средњовековни човек у огледалу старословенског језика* (превео Јустин Гордић). Пале: Филозофски факултет Универзитета Источно Сарајево – Центар за руске студије.

Грковић-Мејдор, Ј. (2007): *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Грковић-Мејдор, Ј. (2013): Прилог историји лексичко-семантичке групе -грѣх-. *Теолингвистичка истраживања српског и других словенских језика*. САНУ, Одељење језика и књижевности, књ 5. (ур: Ј. Грковић-Мејдор и К. Кончаревић), 369–388.

Гак, В. Г. (2000): Актантная структура грехов и добродетелей. *Логический анализ языка. Языки этики*. Москва: Языки русской культуры, 90–96.

Житије (2016): *Житије Светог Ђирила. Житије Светог Методија* (прир. Д. Дојчиновић). Бања Лука: СПКД Просвјета.

Жуковская, Л. И. (2016): Концепт „менталитет / ментальность” в ряду других соотносимых понятий концептуального поля „духовность, духовная деятельность”. *Научное наследие Б. Н. Головина в свете актуальных проблем современного языкознания* (к 100-летию со дня рождения Б. Н. Головина): сборник статей по материалам Международной научной конференции. Нижний Новгород : ДЕКОМ, 406–410.

Жуковская, Л. И и Сайгин, В. В. (2017): Концептуальное поле „ГРЕХ“ в контексте изучения языковой ментальности. *Научный диалог*. № 12, 113–125.

ЕП (2002): *Енциклопедија православља*. Књига прва А–З (уред. Д. Калезић). Београд: Савремена администрација.

Ефимова, В. С. (2006): *Старославянская словообразовательная морфемика*. Москва: Российская академия наук, Институт славяноведения.

Јанарас, Х. (2004): *Азбучник вере*. Нови Сад: Беседа.

Карасик, В.И. и Слышкин, Г.Г. (2005): Базовые характеристики концептов в лингвокультурной концептологии. *Антология концептов*. (Ред. В.И.Карасик и И.А.Стернин). Том 1. Волгоград: Парадигма, 13–15.

Караулов, Ю. Н. (1987): *Русский язык и языковая личность*. Москва: Наука.

Карелин, Рафаил (2017): Карелин. *Хришћанство и модернизам*. Манастир Успења пресвете Богородице Подмаине.

Козина, О. Н. (2005): Грех. *Антология концептов*. Волгоград: Парадигма. Т. 2, 59–73.

Кардамакис, М. (2005): *Православна духовност*. Манастир Хиландар.

Кончаревић, К. (2017): *Језик и религија – појмовник теолингвистике*. Београд: Јасен.

Кузнецова, Э. В. (1975): Части речи и лексико-семантические группы слов // *Вопросы языкознания*. № 5, 78–86.

Кубрякова, Е. С. (1996): Концептуализация. *Краткий словарь когнитивных терминов* (сост: Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков ит.д.). Москва: МГУ, 93–94.

Левушкина, Р. Б. (2012): Језик покајања. *Теолингвистика. Међународни тематски зборник радова*. А. К. Годомски и К. Кончаредић (ур.). Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Институт за теолошка истраживања, 116–128.

Лихачев, Д. С. (1996): Концептосфера русского языка. *Очерки по философии художественного творчества*. Москва: Российская академия наук. Институт русской литературы. Санкт-Петербург: Блиц. 147–165.

Маслова В. А. (2007): *Лингвокультуроология*. Москва: Издательский центр „Академия“.

Никитовић, З. (2015): Првоучитељи, просветитељи, преводиоци словенски и српски – Свети Кирило и Методије и Свети Сава. *Књижевност и језик*, Београд, LXII 3–4, 309–321.

Никитовић, З. (2018): О јересонимима у Законоправилу Светог Саве. *Црквене студије*. Ниш: Центар за црквене студије 15, 707–721.

Никитовић, З. (2019): Семантичко-деривациона група законъ у *Законоправилу Светог Саве* и српској језичкој традицији. *Наслеђе и стварање. Свети Тирило. Свети Сава: 869–1219–2019* (ур: Ј. Радић, В. Савић). Београд: Институт за српски језик САНУ, XII, 439–465.

Никитовић, З. (2021а): *Концептосфера Законоправила Светога Саве*. Бања Лука: Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци.

Никитовић, З. (2021б): Теонеме у пословно-правној писмености средњовјековне Босне и Хума. *Српско писано наслеђе и историја средњовјековне Босне, Хума и Травуније* (ур. З. Никитовић). Бања Лука – Источно Сарајево: Филолошки и Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци – Филозофски факултет Универзитета Источно Сарајево, 321–354.

Панова, Л.Г. (2000): Грех как религиозный концепт (на примере русского слова „грех” и итальянского „peccato”) [Текст] / Л.Г. Панова // *Логический анализ языка: Языки этики* / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. Москва: Языки русской культуры, 167–177. Пеликан, Ј. (2005): *Мелодија теологије. Философски речник*. Београд: Јасен.

Пименова, М.В. (2005): Методология концептуальных исследований, у: *Антология концептов*. Под ред. В.И.Карасика и И.А.Стернина. Том 1. Волгоград: Парадигма, 15–19.

Попова, З.Д. и Стернин, И.А. (2005): Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку. *Антология концептов*. Том 1. (ред. В.И. Карасик и И.А. Стернин). Волгоград: Парадигма, 7–10.

Постовалова, В. И. (2013): *Религиозные концепты в православном мирозерцании* (Образовательный курс для аспирантов Института языкознания РАН). Москва: Институт языкознания РАН.

Преп. Јустин Ћелијски (2001):. *Тумачење Посланица прве и друге Коринћанима Светог апостола Павла*. Књига 13. Београд: Наследици оца Јустина и манастир Ћелије код Ваљева.

Романидис, Ј. (2001): *Прародитељски грех*. Нови Сад: Беседа.

Сайгин, В.В. (2013): Смысловое наполнение и семантическая структура концепта „грех” в современном русском языке (по данным толковых и этимологических словарей). *Филология*. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, № 3 (1), 421–426.

Свети Атанасије Велики (2003): *Против идола. О очовечењу Бога логоса*. Нови Сад: Беседа.

Степанов, Ю. С. (2004): *Константы: Словарь русской культуры*. 3. изд. Москва: Академический Проект.

Стефановић, М. (2018): О језичкој слици света, концепту и значењу. К. Кончаревић. *Језик и култура: славистичка перспектива*. Београд: Јасен, 241–246.

Свето писмо Старога и Новог завета. Библија (2012): Београд: Свети архијерејски синод Српске православне Цркве.

Троицки, С. В. (2011): *Црквено право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Троицки, С. В. (1952): *Како треба издати Светосавску Крмчију (Номоканон са тумачењима)*. Споменик СП, Нова серија 4. Београд: Српска академија наука, Одељење друштвених наука.

Blumenberg, H. (2004): *Legitimität novog veka*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića.

Mošin, V. (1953): Dr Sergije Troicki, Kako treba izdati Svetosavsku krmčiju (Nomonkanon sa tumačenjima). Srpska akademija nauka, Spomenik CII, Odeljenje društvenih nauka, Nova serija 4, Beograd 1952. *Slovo*, časopis Staroslavenskog instituta, No 2, rujan 1953, 57–67.

SJS (1958–1997): *Slovník jazyka staroslovenského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*. Akademie věd české republiky. Praha: Slovanský ústav.

ПОНЯТИЙНОЕ ПОЛЕ

грѣхъ — покаѣннѣ — спасеннѣ

Названная тема обусловлена необходимостью пролить свет на особенности и принципы отражения духовного опыта сербской лингвокультурной общности в процессе познания мира, проявляющегося в языке с XIII века. Речь идет о ключевых терминах / понятиях, то есть культурно значимых языковых единицах, которые номинировали Домострой спасенья в православно-славянском ареале: грѣхъ — исповѣданнѣ — запрѣщеннѣ — покаѣннѣ — прѣщєннѣ — спасеннѣ. Представленные контексты показали, что морфологическая последовательность активных причастий настоящего времени перекраивает концептуальную плоскость, образуя следующую последовательность: съгрѣшаєи > исповѣдаєи > каєи. Покаяние неотделимо от греха: ѿ грѣха ѡчищати кающаго сѣ 182,1/11 /очищать кающегося от греха/. Кающийся — это преображенный грешник — каєи это онтологический результат съгрѣшкшааго. Запрет концептуально связан с исповедью: и(н)л(ос)тнвѣиш(ь)шаго запрѣщенна спо(до)бѣи сѣ иже своєю волею на исповѣданнѣ 192а,1/25–30 / Более милостивого запрета будет достоин тот, кто пришел на исповедь по собственному желанию. При этом, время запрета неотделимо от времени покаяния: вѣдѣ же запрѣщенна и покаѣнна 68а,1/23–24, и т.д. Представленные примеры концептуализируют образ мира как религиозно и национально обусловленный феномен возвращения человека к богообщению.